

MADANIY TURIZMDA EKSKURSIYANING AHAMIYATI**Umarov Omonjon**

Qo‘qon universiteti o‘qituvchisi

To‘xtanazarova Mohinur

Qo‘qon universiteti talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda madaniy turizmga ekskursiyaning ahamiyati, uning iqtisodiy, siyosiy, salbiy va ijobiy omillarini o‘rganish. Ekskursiyalar madaniy turizmga muhim o‘rin tutib, tashrif buyuruvchilarga o‘zlari tashrif buyurgan joyning madaniyati bilan tanishish va tajriba o‘tkazish imkoniyatini beradi. Ekskursiyalarning eng muhim afzalliklaridan biri shundaki, ular tashrif buyuruvchilarga mahalliy madaniyatni chuqurroq tushunishlariga yordam beradi. Bilimli gid tashrif buyuruvchilarga ular tashrif buyuradigan joyning tarixi, urf-odatlar va an‘analari haqida ma‘lumot berishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Madaniy turizm, ekskursiya, iqtisodiy ta‘sir

Madaniy turizm - bu sayyohlik faoliyatining bir turi bo‘lib, unda tashrif buyuruvchining asosiy motivatsiyasi turistik yo‘nalishdagi moddiy va nomoddiy madaniy diqqatga sazovor joylarni ko‘rish, ularni o‘rganish. O.I. Pisarevskiy madaniy turizmning ko‘plab yo‘nalishlarini taklif etgan. Masalan:

1. Tarixiy
2. Diniy
3. Etnik
4. Etnografik
5. Folklor
6. Arxeologik
7. San‘at
8. Muzey
9. Adabiyot
10. Musiqiy

Madaniy turizmni turli toifalarga bo‘lish mumkin, jumladan:

San‘at va madaniy turizm: Bu muzeylarga, san‘at galereyalariga, tarixiy joylarga va madaniy festivallarga tashrif buyurishni o‘z ichiga oladi.

Diniy turizm: Bu ibodatxonalar, masjidlar va cherkovlar kabi diniy joylarga tashrif buyurishni o‘z ichiga oladi.

Meros turizmi: Bu tarixiy joylar, yodgorliklar va xarobalarni ziyorat qilishni o‘z ichiga oladi.

Gastronomik turizm: Bu mahalliy taom va ichimliklarni tatib ko‘rish, restoran va bozorlarga tashrif buyurishni o‘z ichiga oladi.

Ekoturizm: Bu tabiiy hududlarga tashrif buyurish va mahalliy madaniyat va atrof-muhitni o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 6-apreldagi “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”

gi PF-6199 sonli Farmoni ga binoan Turizm va sport vazirligi huzurida Madaniy meros agentligi tashkil etildi. Moddiy madaniy meros obyektlarini aniqlash, hisobga olish, muhofaza qilish, targ‘ib qilish davlat reyestri, elektron katalogi, davlat kadastrini yuritish hamda sohada davlat nazoratini amalga oshirish kabilar agentlikning asosiy vazifalari sifatida belgilanganligi mamlakatimizda tarixiy-madaniy turizmni yanada rivojlantirishga oid tizimli ilmiy-metodologik tadqiqotlar olib borish muhim.

Tarixiy-madaniy turizmga oid masalalar qator olimlar tomonidan o‘rganilgan va turlicha ta‘riflar berilgan. Gollandiyalik tadqiqotchi Richard Greg tarixiy-madaniy turizmni “kishilarning o‘z madaniy ehtiyojlarini qondirish uchun yangi ma‘lumotlar va tajriba to‘plash maqsadida odatiy yashash joyidan uzoqda joylashgan madaniy, diqqatga sazovor joylarga borishi” deya ta‘riflaydi. Rossiyalik mutaxassis Y.V. Kolotova tarixiy-madaniy turizmni “mamlakatning barcha imkoniyatlarini o‘z ichiga olgan an‘ana va urf-odatlar, uy xo‘jaligining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘langan ijtimoiy-madaniy muhit salohiyati” deya ta‘riflaydi. G.Karpov. L.Xorovalar esa tarixiy va madaniy turizmni “kishilarning yangi axborot, tajriba va taassurotlarga ega bo‘lish uchun madaniy diqqatga sazovor joylar, muzeylar va tarixiy joylar, san‘at galereyalari, musiqa va drama teatrlari, konsert maydonchalari, ijrochilik san‘ati, klassik qadriyatlar hamda tarixiy merosni aks ettiruvchi mahalliy aholining an‘anaviy dam olish hududlari, innovatsion badiiy ijodiyot uylariga tashrif buyurishi” deb hisoblaydilar.

Madaniy turizmni rivojlanishiga turli omillar ta‘sir ko‘rsatadi.

Misol uchun siyosiy va huquqiy omillar:

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining (O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6199 sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Buxoro, Samarqand, Xiva va Shahrisabz shaharlarida xavfsiz turizmni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 939-son qarori.) Sohaga oid boshqa farmonlar Prezident va hukumat qarorlari (jumladan litsenziyalar va ruxsatnomalar berilishini yengillashtirilishi);

- YUNESKO Xalqaro tashkilotining mamlakatimizdagi tarixiy arxeologik yodgorliklar va madaniy san‘at asarlarini tiklash, saqlash va muhofaza qilish bo‘yicha aniq mexanizm va dasturlarning mavjudligi;

- 90 ta mamlakat sayyohlariga O‘zbekistonga vizasiz kirish rejimining o‘rnatilishi;

- O‘zbekiston Respublikasining xalqaro reyting va indekslardagi o‘rnini yaxshilash bo‘yicha tizimli ishlar olib borilishining yangi mexanizmi joriy etilgani

- O‘zbekistonda 2017 yildan boshlab “Xavfsiz turizm” konsepsiyasi va standartlarining joriy etilishi

Iqtisodiy omillar:

- Madaniy yodgorliklarni saqlash va restavratsiya qilish uchun pul mablag‘larini ajratilishi hamda maxsus jamg‘armalar tashkil etilgani;

- Madaniy obyektlardan olinadigan soliqlarning kamaytirilgani;

- Turistik mahsulotlar va xizmatlar turini ko‘paytirish (diversifikatsiyalash) choratadbirlarining amalga oshirilayotganligi;

Ijtimoiy omillar:

- Aholining qadriyatlar to‘g‘risida sobit tasavvurlari madaniy meroslarni asrab avaylashga bo‘lgan munosabati va diniy e‘tiqodi;
- Aholida shakllangan urf-odat va qadriyatlar;
- Ekskursovod va mutaxassislarining malakasini oshirish;
- Mahalliy va xorijiy turistlarga sifatli va namunali xizmat ko‘rsatish

Madaniy turizm tobora ommalashib bormoqda, chunki odamlar turli madaniyatlarni o‘rganishga va yangi narsalarni boshdan kechirishga qiziqishlari ortib bormoqda. Bu, shuningdek, turizmning barqaror shaklidir, chunki u mahalliy madaniyatlarni saqlash va targ‘ib qilishga yordam beradi.

Madaniy turizmning afzalliklariga misollar:

Bu turli madaniyatlarni tushunish va hurmat qilishga yordam beradi.

Bu madaniy merosni saqlashga yordam beradi.

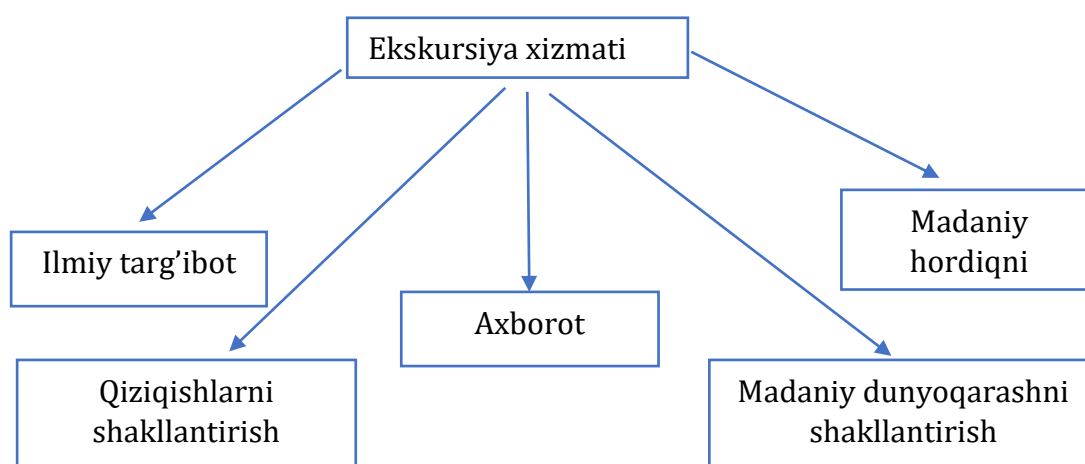
Bu mahalliy jamoalar uchun iqtisodiy foyda keltirishi mumkin.

Bu sayohatchilar uchun ta‘lim va boyituvchi tajribalarni taqdim etishi mumkin.

Madaniy turizm sayohatchilar va mahalliy jamoalar uchun foydali va boyituvchi tajriba bo‘lishi mumkin.

Turizm sohasida ekskursiya xizmati asosiy xizmat turlaridan biri hisoblanadi.

“Ekskursiya” tushunchasi yunoncha “excursion” so‘zidan olingan bo‘lib, “sayohatga chiqish”, “sayr qilish” ma‘nolarini anglatadi. “Ekskursiya” so‘ziga birinchi tarifi V.Dal shunday deb bergan: “Ekskursiya bu sayr-tomosh, biror nimani izlash, o‘simliklarni yig‘ishdir”. Ekskursiya xizmati- bu tarixiy madaniy yodgorliklarga, tabiat manzaralari, ishlab chiqarish korxonalari va boshqa diqqatga sazovor joylarni ko‘rsatish, hikoya qilish jarayonini tashkil etishdir.

1-rasm. Ekskursiya xizmatining asosiy funksiyalari

Ekskursiya quyidagilarga bo‘linadi:

- Davomiyligi bo‘yicha (bir kunlik sayohatlar, qisqa muddatli, ko‘p kunlik sayohatlar);
- Masofa (shahar atrofidagi, mahalliy, shaharlararo, xalqaro)
- Sayyohlar/turistlar soni (individual, guruhli tur);

- Sayyohlar/sayyohlar Yoshi (maktab o‘quvchilari, yoshlar, oilaviy va pensionerlar uchun sayohatlat)

Bundan tashqari ekskursiyani biz yana 2 turga bo‘lib olishimiz mumkin: satsionar (turistlarning bir shaharda turishi, belgilangan manzil) va marshrut (ma‘lum bir yo‘nalish bo‘yicha bir necha yo‘nalish bo‘yicha bir nechta yo‘nalish va shaharlarga tashrif buyurish).

Ekskursiyalar madaniy turizmning muhim qismidir. Ekskursiyalar sayohatchilarga mintaqa tarixi, arxitekturasi va madaniyatini o‘ziga xos va interaktiv tarzda o‘rganish imkonini beradi. Ekskursiyalar orqali tashrif buyuruvchilar mintaqaning o‘tmishi va buguni, uning hikoyalari va afsonalari, diqqatga sazovor joylari va tovushlari haqida bilib olishlari mumkin. Ekskursiyalar, shuningdek, sayohatchilarni mintaqa aholisi va mintaqaning taomlari va urf-odatlari bilan tanishtirishi mumkin. Mahalliy festivallar va tadbirlarda ishtirok etish orqali tashrif buyuruvchilar mintaqa madaniyatiga sho‘ng‘ishlari va mintaqaning urf-odatlari va e‘tiqodlarini yaxshiroq tushinishlari mumkin. Bundan tashqari, ekskursiyalar tashrif buyuruvchilarga mintaqaning tabiiy go‘zalligini o‘rganish va mahalliy yovvoyi tabiat bilan muloqot qilish imkoniyatini beradi. Bunday tadbirlar turistlarda unutilmas taassurot qoldirish va mintaqa madaniyati haqidagi tushunchalarini kengaytirishga yordam beradi. Ekskursiyalar qiziqarli bo‘lishi kerak va keraksizlar ma‘lumotlarga yoki odamni charchatadigan ma‘lumotlarga to‘la bo‘lmasligi kerak. Ekskursiyalar madaniy turizmga ahamiyatli ekanligini sabablari:

- Tarixiy va madaniy obyektlarni o‘rganish: Ekskursiyalar orqali sayohatchilar tarixiy va madaniy obyektlarni ko‘rish va ular haqida tafsilotlar olishadi. Bu sayohatlar orqali sayohatchilar o‘zining madaniy horizonlarini kengaytirishadi va yangi bilimlar olishadi.

- Madaniy bog‘liqligini his qilish: Ekskursiyalar sayohatchilarga mamlakatning madaniy bog‘liqligini his qilish imkoniyatini beradi. Ular o‘zlarini o‘z mamlakatining tarixi, madaniyati va xalqining adabiyot, san‘at, musiqa va boshqa madaniyat turlari bilan tanishtirishadi.

- Muloqot va aloqalar o‘rnatish: Ekskursiyalar sayohatchilarga boshqa insonlar bilan muloqot va aloqalar o‘rnatish imkoniyatini beradi. Bu sayohatchilar uchun o‘zaro fikr almashish, tajriba almashish va do‘stlar bilan bog‘lanish imkoniyatlarini yaratadi.

- Turizm sanoati va iqtisodiyotga o‘tkazish: Ekskursiyalar turizm sanoati va iqtisodiyotga o‘tkazish imkoniyatini beradi. Sayohatchilar sayohatlar uchun transport xizmatlaridan, mehmonxonalaridan, restoranlardan va boshqa turistik xizmatlardan foydalanish bilan turizm sanoati va iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi.

Ekskursiya xizmati samaradorligi undagi ma‘lumotlarning qanchalik tushunarli hikoya qilinishi, ushbu auditoriya uchun mazmunan soddaligiga bog‘liqdir. Ekskursiya jarayoni ma‘lumotlarining ishonarliligi quyidagilar asosida ta‘minlanadi:

- mavzuni yorituvchi muhim faktlarni tanlash;
- ishonchli taqqoslanma ma‘lumotlardan foydalanish;
- dalillarni to‘play olish;
- ishonchli manbalarga tayanish, ma‘lum bir voqea ishtirokchilari va guvohlarining fikrini o‘rganish;
- rasmlar, hujjatlar nusxasi, xaritalar, chizmalarni namoyish etish.

Ekskursiyaning rahbari gid hisoblanadi. Turistlarni ekskursiyadan so‘ng fikrlari gidning ularni ekskursiyaga qiziqтира olish yoki qiziqтира olmasligiga bog‘liq.

Har bir kasb mehnat faoliyati bo‘lib, insondan aniq bilim va ko‘nikmalarni talab etadi. Gidning ishi yaqin kungacha kasb sifatida qaralmagan, u shunchaki havaskor yoki qiziqish deb qaralgan. Faqatgina bir necha ekskursiya muassasida yoki muzeylarda gidlar bor bo‘lgan xolos.

Ekskursiya xizmati funksiyasining o‘zgarishi, uning dam olish shaklidan mehnat jamoalarida madaniy-tarbiyaviy ishlarning tashkiliy shakliga aylanishi, aholiga xizmat ko‘rsatuvchi tarmoqqa aylanishi, yangi mutaxassislik, ya‘ni gid rolining oshishiga olib keldi.

Obyektlarni namoyish qilish gidlar yordamida amalga oshiriladi. Gidlar turistlarga obyektning tasvirini, mashhur joylarni baholashni, ushbu obyekt bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy voqea haqidagi bilimlarni yetkazadilar.

O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risidagi” Qonunining 3-moddasiga muvofiq Gidga shunday ta‘rif berilgan: “Gid(ekskursiya yetakchisi)- axborotga oid va tashkiliy xizmatlar ko‘rsatish, turistlar va ekskursantlarni vaqtincha bo‘lish mamlakatidagi (joyidagi) turistik resurslar bilan tanishtirish uchun kasbiy jihatdan tayyorgarlik ko‘rgan, O‘zbekiston Respublikasi rezidenti bo‘lgan jismoniy shaxs”.

Ekskursiya davomida inson unutilmas taassurotlar, yorqin his-tuyg‘ular oladi. Bu esa inson ongiga ijobiy ta‘sir etadi.

Bugungi kunda madaniy turizmga ekskursiyaning rivojlanmasligiga ta‘sir etuvchi omillar ham bor. Misol uchun:

- Litsenziyaga ega bo‘lgan sayyohlik firmalarining yangi va zamonaviy tur mahsulotlarni tuzmasligi va klassik tur mahsulotlardan foydalanishi;
- Madaniy turizmni rivojlantirishga qaratilgan yangi loyihalarning kamligi;
- Qobiliyat va malakali mutaxasislarning yetishmasligi.

Ekskursiya turizmining butun dunyo bo‘ylab iqtisodiy ta‘siri katta bo‘lib, mahalliy iqtisodiyotning o‘sishi va rivojlanishiga yordam beradi. Ekskursiya turizmi turli kanallar, jumladan turar joy, transport va mahalliy korxonalar orqali daromad keltiradi. Birinchidan, mehmonxonalar va dam olish maskanlari kabi turar joylarga talab ortib boradi, chunki sayyohlar o‘z ekskursiyalari davomida qolish uchun joy talab qiladilar. Bu mehmondo‘stlik sanoatida ish o‘rinlarini yaratadi va yangi mehmonxona infratuzilmalarini qurishga sarmoya kiritishni rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, transport xizmatlari ekskursiya turizmidan foyda ko‘radi, chunki turoperatorlar turistlarni turli qiziqarli joylarga olib kelish uchun transport vositalarini talab qiladilar. Bu talab taksi xizmatlari, avtomobil ijarasi va hatto yangi transport infratuzilmasining rivojlanishiga olib keladi. Va nihoyat, restoranlar, esdalik sovg‘alari do‘konlari va mahalliy diqqatga sazovor joylar kabi mahalliy bizneslar mahalliy madaniyatni his qilishni va suvenirnlarni sotib olishni istagan sayyohlar oqimi tufayli rivojlanmoqda. Natijada, ekskursiya turizmi mahalliy iqtisodiyotga to‘liq ta‘sir ko‘rsatadi, ish joylarini yaratadi va mintaqada xarajatlarni oshiradi. Shuning uchun ekskursiya turizmining iqtisodiy ta‘sirini tushunish siyosatchilar uchun juda muhimdir va turizm manfaatdor tomonlarini turizmning ushbu turi bilan bog‘liq foydalarni maksimal darajada oshirish va salbiy oqibatlarni minimallashtirish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishmoqda.

Ekskursiya turizmi bilan bog‘liq eng muhim tashvishlardan biri uning ekologik oqibatlaridir. Ekskursiya turizmi butun dunyo bo‘ylab o‘shishda davom etar ekan, tabiiy muhitga ta‘siri tobora ortib bormoqda. Bu hududlarga sayyohlar oqimi ko‘pincha atrof-muhitning buzilishiga, jumladan, tabiiy yashash joylarining buzilishiga, suv havzalarining ifloslanishiga va zaif ekotizimlarning shikastlanishiga olib keladi. Mehmonxonalar va dam olish maskanlari kabi turizm obyektlarini qurish va ulardan foydalanish ko‘pincha yerlarni tozalash va landshaftlarni o‘zgartirishni talab qiladi, bu esa biologik xilma-xillikning yo‘qolishiga va yovvoyi hayvonlarning yashash joylarining yo‘q qilinishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, turistlar tomonidan ishlab chiqarilgan qattiq va suyuq chiqindilarning ko‘payishi mahalliy chiqindilarni boshqarish tizimlariga qo‘shimcha bosim o‘tkazadi va ekotizimlarning, xususan, dengiz muhitining ifloslanishiga olib kelishi mumkin. Ekskursiya turizmi kengayishda davom etar ekan, ushbu ekologik ta‘sirlarni minimallashtiradigan va ushbu tabiiy boyliklarning uzoq muddatli saqlanishini ta‘minlaydigan barqaror amaliyotlarni ishlab chiqish juda muhimdir.

Ekskursiyaning rivojlanishiga to‘siq bo‘ladigan yana bir omil ham bor. Bu odamlarning uydan chiqmasdan turib internet tarmoqlari orqali muzeylar, mashhur diqqatga sazovor joylar, tarixiy binolarga, madaniy meros obyektlariga virtual tarzda sayohat qilishlaridir.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, diqqatga sazovor joylarni ko‘rish madaniy turizmning muhim jihati bo‘lib, turistlar uchun ham, mezbon jamoalar uchun ham ko‘p foyda keltiradi. Diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish sayyohlarga turli madaniyatlarni o‘rganish va qadrlash, madaniyatlararo muloqot va almashish, shuningdek, mezbon jamoalarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish madaniy turizm tajribasini boyitadi va uni yanada mazmunli va zavqli qiladi. Butun dunyo bo‘ylab ekskursiya turizmini tahlil qilish sayohatning ushbu shaklining ulkan mashhurligi va iqtisodiy ahamiyatini ochib beradi. Ekskursiya turizmi noyob madaniy tajribalar, shaxsiy o‘shish va rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Sanoat yillar davomida bir martalik daromadning ko‘payishi, texnologik yutuqlar va haqiqiy va qiziqarli sayohat tajribasiga intilish kabi omillar ta‘sirida eksponentsial o‘shishga guvoh bo‘ldi. Shu bilan birga, ekskursiya turizmi bilan bog‘liq muammolar va salbiy ta‘sirlarni, masalan, aholining haddan tashqari ko‘pligi, madaniy tovarlar va atrof-muhitning buzilishi kabi muammolarni hal qilish juda muhimdir. Ekskursiya turizmi yo‘nalishlarining tabiiy va madaniy merosini saqlab qolgan holda ularning uzoq muddatli hayotiyiligini ta‘minlash uchun barqaror turizm amaliyotini amalga oshirish zarur. Bundan tashqari, hukumatlar, mahalliy hamjamiyat va turoperatorlar o‘rtasidagi hamkorlik iqtisodiy rivojlanish va barqaror turizm amaliyotlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash uchun juda muhimdir. Ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va boshqarish orqali ekskursiya turizmi mahalliy iqtisodiyotga hissa qo‘shish, madaniyatlararo tushunishni rag‘batlantirish va barqaror rivojlanishni rag‘batlantirish, shu bilan birga sayyohlarga boyituvchi va o‘zgartiruvchi tajribalarni taqdim etishda davom etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm, Madaniyat, Madaniy Meros va Sport sohaslarini yanada rivojlantirish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish to‘g‘risida” gi farmoni, 15.01.2022 yildagi PF-52-son
2. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risidagi” qonuni, 18.07.2019 yildagi O‘RQ-549-son
3. Turdiyeva Umidaxon. “Ekskursiya xizmatlarini tashkil etish faoliyati turizm sohasining fundamental asosi sifatida”. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2022
4. Khursanaliev, B. (2023). THE IMPACT OF POPULATION GROWTH ON THE COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1, 8-11.
5. Шохрузбек Равшан Ўғли Рузиев, Ҳамиджон Якубович Расулов, & Аббосхон Алиевич Юсупов (2022). ОЦЕНКА ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ТУРИЗМА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. *Academic research in educational sciences*, 3 (2), 617-629.
6. Nishonkulov Shohruhxon, & Gafurov Khurshid. (2023). THE IMPACT OF UZBEKISTAN'S FOREIGN DEBT ON THE GROSS DOMESTIC PRODUCT. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 265–267. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.431>
7. Nazrullaevna, M. G. (2021). O ‘ZBEKISTON SHAROITIDA KICHIK BIZNESNI INVESTISIYALASHNING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 640-645.
8. Yusupov Abbosxon Aliyevich. (2023). METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF USING HUMAN RESOURCES IN THE ACTIVITY OF SMALL BUSINESS SUBJECTS. *Intent Research Scientific Journal*, 2(3), 182–187. Retrieved from <https://intentresearch.org/index.php/irsj/article/view/67>
9. Mamurjonovich, U. T. (2022). WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS. ФГБОУ ВО «КАБАРДИНО-БАЛКАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ХМ БЕРБЕКОВА». КОЛЛЕДЖ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЭКОНОМИКИ (РОССИЯ) ИСЛАМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТСКИЙ КОЛЛЕДЖ ТАЗКИЯ, 142.
10. Mamurjonovich, U. T. (2023). JAHON IQTISODIYOTIDA YANGI INDUSTRIAL DAVLATLARNING TUTGAN O‘RNI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 344-345.
11. Umarov, O. (2023). MADANIY MEROS TURIZMI: ASOSIY TENDENSIYALAR, RIVOJLANISH VA MUAMMOLAR (O‘ZBEKISTON VA TURKIYA MISOLIDI). *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 8, 78-80.
- Yuldasheva Nilufarxon A‘zamjon qizi, Umarov Azizjon Azamjon o‘g‘li, & Abdullayev Axrorjon Axadjon o‘g‘li. (2023). SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 73–75. <https://doi.org/10.54613/ku.v6i6.254>
12. Turanboyev, B., & Musabekov, S. (2023). Digital Transformation of Tax Systems. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(11-12).
13. Otto, M., & Thornton, J. (2023). JAHON IQTISODIYOTI VA XALQARO MUNOSABATLAR. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 216-219.